

HELENA RAUTALA

Subjektin määräisyyden ja epämääräisyyden ilmaisukeinot englannissa ja suomessa

Tutkielmani lähtökohtana ovat englannin kielen ilmaisukeinot, joiden suomalaisia vastineita pyrin kartoittamaan englanninkielisen alkutekstin ja sen suomennoksen pohjalta. Esimerkkimateriaalinani on ollut Graham Greenen romaani *The Power and the Glory* ja sen suomennos *Voima ja kunnia*.

Tässä aiheessa on vallalla melkoinen termien päällekkäisyys, sekaanus ja osittainen määrittelemättömyys. Pysyteltäessä pelkästään morfologisissa ja leksikaalisissa määräisyyden osoittajissa eli artikkeleissa ja pronomineissa on suhteellisen helppoa selvittää työvälineiden nimet. Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään pääasiassa termejä *determinedness* ja (*in*)*definiteness*, joskus synonyymeina, joskus eriyttäen niiden merkitys. Krámský on selvittänyt asiaa sanomalla: ”Termillä *determinedness* tarkoitamme sitä, että nominit luokitellaan sen mukaan, onko niiden ilmaisema asia selvästi ja konkreettisesti tunnistettavissa vai ei. Aktuaalisessa ilmauksessa kategoria realisoituu positiivisessa tapauksessa definiittisenä, negatiivisessa indefiniittisenä.” (Krámský, *The Article and the Concept of Definiteness in Language*, s. 181) Termien suhde on siis hierarkkinen. Suomessa molemmista termeistä käytetään nimitystä *määräisyys*. NS tuntee sanan *determinatiivinen* ’rajoittava, määräävä’, ja sanan *definiittinen* ’määräävä, määräinen’. Tieto käsitteiden hierarkiasta riittänee, vaikka kummastakin käytettäisiin samaa suomenkielistä termiä.

Määräisyyden ja epämääräisyyden ilmaiseminen ei kuitenkaan rajoitu vain leksikaalisiin ja morfologisiin tekijöihin. Jotkut syntaktiset keinot on jo kauan tunnettu. Tekstilingvistiikka on antanut määräisyyden käsitteellekin uusia ulottuvuuksia. Määräisyyden läheinen sukulainen on käsitepari uusi — tunnettu. Olenkin ottanut työn pohjaksi leksikaalisten määräisyydenosoittajien lisäksi tekstilingvistiikan osoittamat tavat tuoda tekstiin uutta informaatiota.

Määräisyys — epämääräisyys -kategoriasta on usein käytetty Noreenilta peräisin olevaa termiä *spesies*. Käytän sitä tässä joskus termin lyhyden vuoksi korvaamassa kategorian pitkää suomalaista nimeä, vaikka se ei katakaan koko sitä aluetta, jota käsittelem.

I Syntaktiset keinot

1. Englannin eksistentiaalilauseet

Englannin eksistentiaalilauseet ovat yleensä tyyppiä *There are lions in Africa, There's a policeman at the door*. Niiden predikaattina on yleensä intransitiivinen tai passiivimuotoinen verbi. Tavallisimmin predikaattiverbinä on *to be*, mutta myös muut, merkitykseltään heikot verbit, esim. *come, appear, happen* tulevat kysymykseen. Lauseiden sanajärjestys on yleensä käänteinen. (Jespersen, *A Modern English Grammar on Historical Principles*, Part 7, s. 110—111)

Käytän subjekti-nimitystä siitä nominilausekkeesta, joka eksistentiaalilauseeseen normaaliparafraasissa on subjekti. Se on useimmiten indefiniittisempi kuin ei-eksistentiaalisten lauseiden subjektit, jotka ovat lauseiden spesifisimpiä osia. Joskus eksistentiaalilauseiden subjektit voivat olla määräisiäkin. Yleensä subjektiä määrittää indefiniittinen determinoija, esim. *a, no, some, any, many*.

Eksistentiaalilauseeseen aloittaa lokaalisen merkityksensä menettänyt, painoton sana *there*. Se on paikalla, jossa muissa kuin eksistentiaalilauseissa sijaitsee subjekti: Jespersen nimittikin sitä kvasisubjektiksi. Sijakieliopin kanta on, että lokatiivinen elementti *there* on olemassa myös eksistentiaalilauseeseen normaaliparafraasissa, mutta subjektivoituna. Sitä esimerkiksi lauseella *Giants exist* on lokatiivinen etämuoto *There are giants in existence*. (Anderson, *The Grammar of Case*, s. 112)

Pidän tässä englannin eksistentiaalilauseina ainoastaan *there*-rakenteita ja jätän käsittelemättä eksistentiaalilauseeseen erikoistyyppin, *have*-konstruktion. Lähdän siis kokonaan formaalisista seikoista, enkä pidä, kuten esim. Lyons, eksistentiaalisina kaikkia lauseita, joissa *to be*-verbin merkitys on eksistentiaalinen (vastakohtana kopulatiiviselle).

Tekstilngvistiikan mukaan eksistentiaalilauseiden, myös suomen, päätarkoituksena on tuoda tekstiin uutta informaatiota. (Enkvist, *Tekstilngvistiikan peruskäsitteitä*, s. 63, 73) Näin varmasti onkin epämääräissubjektisten eksistentiaalilauseiden kohdalla. Määräissubjektisilla eksistentiaalilauseilla sen sijaan ei liene tällaista tehtävää.

1.1. Suomessa normaalilause

On melko harvinaista, että englannin eksistentiaalilauseet suomenneetaan suomen normaalilauseilla: omassa, hyvin suppeassa aineistossani vain viidesosa lauseista sai suomalaiseksi vastineekseen normaalilauseen. Sitä paitsi näissä kaikissa oli joko lähde- tai kohdekielellä jotakin tavallisuudesta poikkeavaa.

There was a smell of incense and an odd sense of elation. (209)

Hän hengitti suitsutuksen tuoksua ja tunsu outoa haltioitumista. (265)

Englannin subjekteja vastaavat tässä suomen partitiiviobjektit. Määrätapauksissa partitiiviobjekti ilmaisee indefiniittisyyttä. Vaihtoehtona, definiittisyyttä ilmaisemassa, olisi akkusatiiviobjekti, joka ei tässä lauserakenteessa kuitenkaan ole mahdollinen. (L. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys, s. 145) Näin ollen tässä ei liene kysymys määräisyyssvaihtelusta. Mikäli tekstistrategia otetaan määräisyyden lähtökohdaksi, ovat lauseenjäsenten spesieksiset samat, koska englannin subjektien ja niitä vastaavien suomen objektien sijoituspaikka lauseissa on sama.

Seuraavassa esimerkissä suomenkielisen lauseen kaksiosainen predikaatti on sanajärjestyksestä tarkasteltaessa hieman ongelmallinen.

But there was one thing always puzzled me about men like yourself. (199)

Mutta teidänlaisissanne miehissä on eräs piirre aina ihmetyttänyt minua. (252)

Eräs-sana on tässä tietenkin sananmukainen käänös englannin subjektia määrittävästä *one*-sanasta eikä siten järin todistusvoimainen näyte suomen kielen taipumuksesta turvautua leksikaalisiin keinoihin epämääräisyyden ilmaisemiseksi. Aina ei *one*- tai *a*-sanaa kuitenkaan käännetä, ja tässä tapauksessa voi ehkä sanoa, että *eräs* yhdessä käänteisen sanajärjestyksen (mikäli se sellaiseksi tulkitaan) kanssa vaikuttaa lauseenjäsentä epämääräistävasti. On vielä huomattava predikaattiverbin aikamuoto: perfektiä pidetään merkitykseltään epämääräisempänä kuin imperfektiä, joka on täsmällinen aikamuoto. (Leech, Meaning and the English Verb, s. 37) Lähdekielen lauseessa on aikamuotona imperfekti, epämääräistä ainoastaan eksistentiaalilauseen subjekti.

1.2. Suomessa eksistentiaalilause

Joissakin kielteisissä lauseissa suomen subjekti on ns. temaattisesti

neutraalissa sijoituspaikassa (ks. Enkvist, s. 62), ei jakson alussa, mutta ei myöskään lopussa. Subjekti on kuitenkin aina ennen predikaattia.

He said, 'Are you sick?' and there was no reply. (99)

Hän sanoi — Oletteko sairas? Mutta vastausta ei kuulunut. (128)

Tämä on normaali kieltolauseen sanajärjestys, joka ei normaalipainotteisessa lauseessa voisi olla toisenlainen. Koskaan ei subjekti ole temaattisessa sijoituspaikassa lauseen alussa, vaikka se, painotuksesta riippuen, suomen eksistentiaalilauseissa olisikin mahdollista. (Siro, Suomen kielen lauseoppi, s. 50) Ns. omistajanadessiivilauseissa sanajärjestys on usein suora.

1.2.1. Subjekti nominatiivissa

Kaikkien niiden englanninkielisten lauseiden subjektit, jotka on suomennettu nominatiivilla, ovat jaottomia (unit, countable) sanoja. Niitä määrittävät *a*, *an*, *one*, jotka eivät voi determinoida jaollisia (continue, uncountable) sanoja. (Esim. Quirk-Greenbaum, A University Grammar of English, s. 62) Kun myös suomenkieliset subjektit ovat jaottomia, on nominatiivi ainoa mahdollinen sija. (Ikola, Lauseopin kysymyksiä, s. 19)

There seemed to be an argument in progress between the police and the Red Shirt. (199)

Poliisin ja punapaidan välillä näytti olevan käynnissä väittely. (153)

1.2.2. Subjekti partitiivissa

Olipa englannissa jaoton tai jaollinen subjekti, se on seuraavassa käännetty suomen jaollisella partitiivisubjektilla.

There was a smell of hot wax from where a candle drooped in the nocturnal heat. (69)

Ilmassa tuntui kuuman vahan tuoksua kynttilän vääntyessä yön tavattomassa kuumuudessa. (91)

There was a rustle in the grass beside the path. (89)

Polun viereisestä ruohikosta kuului kahinaa. (115)

Suddenly and unexpectedly there was agony in the cemetery. (49)

Äkkiä ja odottamatta oli hautausmaalla tuskaa. (63)

Perinteisen käsityksen mukaan nämä subjektit ovat partitiivisuuten-

sa vuoksi indefiniittisiä. Mutta muuttuuko subjektien spesies, mikäli sija muutetaan nominatiiviksi?

- Ilmassa tuntui *kuuman vahan tuoksu* kynttilän vääntyessä . . .
- Polun viereisestä ruohikosta kuului *kahina/kahahdus*.
- Äkkiä ja odottamatta oli hautausmaalla *tuska*.

Nämä esimerkit eivät ehkä anna asiasta parasta mahdollista kuvaa, koska toinen ja kolmas esimerkki vaikuttavat muunnettuina, elleivät kielenvastaisilta, niin ainakin hieman oudoilta. Tässä lienee kuitenkin kysymys samasta vaihtelusta kuin objektin akkusatiivin ja partitiivin kohdalla.

Kuten edellä mainittiin, vain jaolliset subjektit voivat olla partitiivisia. Mikäli toisen muunnetun lauseen jaollinen subjekti *kahina* muutetaan jaottomaksi sanaksi *kahahdus*, säilyy subjektin epämääräinen spesies ennallaan, osin ehkä myös sanajärjestyksen ansiosta. Samoin käy muissakin lauseissa, kun jaollisten subjektien tilalle pannaan suunnilleen samaa merkitsevä jaoton nominatiivisubjekti ja jaottomien tilalle taas jaollinen partitiivisubjekti.

- Äkkiä ja odottamatta oli hautausmaalla *tuskainen mieliala*.
- Poliisin ja punapaidan välillä näytti olevan *tora*.

Speiekset säilyvät ennallaan. Sijamuoto on siis ennen kaikkea riipuvainen subjektisanan laadusta. Tätä ilmiötä voi tietenkin nimittää spesiekseksi. Se lienee kuitenkin ”pikemmin seuraus kuin syy”. (Hakaniemi, Normaalilause ja eksistentiaalilause, s. 52)

Milloin on kysymyksessä jaollinen subjekti, joka voi olla joko nominatiivi- tai partitiivimuotoinen, vaihtelu on ehkä paremmin verrattavissa muiden kielten spesiesvastakohtaan.

1.2.3. Sanajärjestys

Informaation kulun tutkijat sanovat, että uusi asia tulee lauseessa viimeiseksi ja entuudestaan tuttu ensimmäiseksi. On kuitenkin pyritty osoittamaan, ettei suomessa tätä asiaa ensi kädessä määrää sanajärjestys vaan painotus. Kirjoitettua kieltä tutkittaessa on yleensä edellytettävä ns. normaalipainotteisuutta, ja tällöin on annettava arvoa myös tutun ja uuden tiedon positionaaliselle määritelmälle.

Jotta nähtäisiin eri vaihtoehtojen vaikutus määräisyyteen, olen vaihtanut edellä esitettyjen lauseiden sanajärjestyksiä. Alkuperäisten suomennosten sanajärjestys on Adv. + V + S, ja muutettu S + V + Adv.

- *Kuuman vahan tuoksu* tuntui ilmassa kynttilän vääntyessä yön

tavattomassa kuumuudessa.

→ Tuskaa oli hautausmaalla äkkiä ja odottamatta.

Ensimmäisen lauseen subjekti lienee muuttunut definiitsemmäksi. Toisessa ei mielestäni normaalipaino ole riittävä, mikäli subjektia haluaa pitää määräisenä.

Mikäli sanajärjestyksen tueksi myös subjektin sija muutetaan nominatiiviin, voitaneen subjekteja pitää definiittisinä.

→ Kuuman vahan tuoksu tuntui ilmassa kynttilän väentyessä yön tavattomassa kuumuudessa.

→ Tuska oli hautausmaalla äkkiä ja odottamatta.

Englannin epämääräissubjektiset eksistentiaalilauseet on siis tapana suomentaa suomen eksistentiaalilauseilla. Jos suomenkieliseksi subjektiksi on valittu jaollinen sana, se on partitiivimuotoinen. Yleensä suomen subjekti on remaattisessa sijoituspaikassa. Vasta kun molemmat edellä mainitut tekijät ovat samassa lauseessa, voi suomen subjektia pitää indefiniittisenä.

2. Määräissubjektiset eksistentiaalilauseet

Yliopisto-opetuksessakin käytettävissä englannin kieliopeissa kiistään määräissubjektisten eksistentiaalilauseiden olemassaolo. Tavallisia tämän tyyppiset lauseet eivät tietenkään ole, mutta omassa sangen suppeassa otoksessanikin niitä oli muutamia.

Before the marriage, too, *there is the long betrothal.* (69)

Ennen avioliittoakin on pitkä kihlusaika. (91)

He turned moodily again to stare out at the clearing, and *there was the Indian woman* creeping back . . . (149)

Hän kääntyi jälleen tuijottamaan alla päin aukealle, ja siellähän intiaaninainen oli ryömimässä takaisin . . . (191)

Määräisten eksistentiaalilauseiden käyttöön on osaksi synnä se, että englannin kielessä pyritään välttämään rakennetta, jossa pelkästään subjektia seuraa finiittimuotoinen predikaatti, sitä pidetään tavallaan liian yksinkertaisena ja tehottomana (Quirk-Greenbaum, s. 168—169). Yhtä lukuun ottamatta kaikissa suomennetuissa lauseissa subjekti esitetään tunnettuna. Tässä yhdessäkin on kyseessä ilmiselvä käännösvirhe, subjekti pitäisi siinäkin esittää tunnettuna. Kummassakin edellä esittämässäni esimerkissä sanajärjestyksen aikaansaamaa notiivisen spesieksen määräisyyttä vahvistaa liitepartikkeli, ensimmäisessä *-kin*, toisessa *-han*, jotka eräiden muiden liitepartikkelien ohella ovat sidoksissa tun-

nettuun informaatioon (A. Hakulinen, Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2, s. 135). Myös demonstratiivipronomini voi korostaa määräisyyttä:

After all, father — *there are the baptisms.* (169)

Onhan sentään, isä — ne ristiäiset. (215)

Tässä esimerkissä on ehkä kysymys siitä, mistä Jespersen on, epäillessään määräissubjektisten eksistentiaalilauseiden olemassaolon oikeutusta, sanonut, että ne vain näennäisesti ovat määräisiä, niiden sisältämä ajatus olisi silti epämääräinen!¹ (A Modern . . . s. 113) Kontekstista on selvästi pääteltävissä, että mistään tietyistä ristiäisistä ei ole puhe, vaan yleensä papin tehtäväksi aika ajoin tulevista kirkollisista toimituksista. Lieneekö englannin määräinen artikkeli vai suomen *ristiäiset*-sanan monikollisuus saanut suomentajan valitsemaan nominatiivin ja sitä vielä määrittämään artikkelinomaisen pronominin *ne*? Tässä tapauksessa kvantitatiivisen spesieksen muuttaminen indefiniittiseksi toisi esiin alkuperäisen subjektin todellisen spesieksen. Kirjan käännös tavoittaa lähdekielen subjektin näennäisen spesieksen, mikäli halutaan edellä siteerattuun Jespersenin mielipiteeseen uskoa.

→ Onhan sentään niitä ristiäisiä/kaikki ne ristiäiset ja muut toimitukset.

Niitä ristiäisiä olisi paikallaan, mikäli hyväksytään se mielipide, että englannin määräisissä eksistentiaalilauseissa on jotakin ristiriitaista; pronomini määräistää, partitiivi epämääräistää.

Mikäli suomen muut määräisyyden ilmaisukeinot eivät ole samansuuntaiset kuin edellä esiin tulleet, demonstratiivipronominin ja liitepartikkelit, eivät ne yksin määräistä lauseenjäsentä.

3. Eksistentiaalilauseiden normaaliparalleelit

Eksistentiaalilauseiden normaaliparalleelit, eräänlaiset ”potentiaaliset eksistentiaalilauseet”, ovat lauseita, joissa on olemassaoloa tarkoittava eksistentiaalinen predikaatti ja epämääräisartikkelinen subjekti lausetta aloittamassa. Pidän eksistentiaalisina sellaisia intransitiiviverbejä, jotka voisi korvata *to be*-verbillä merkityksen juuri kärsimättä.

Olen ottanut tämän lausetyypin tarkasteltavaksi vertailun vuoksi, saadakseni selville, kumpi on suomentamisen kannalta ensisijaista, *there is*-rakenne vai subjektia määrittävä epämääräinen artikkeli.

¹ Jespersen tosin itse oli ensimmäisiä huomaamaan tällaisen selityksen riittämättömyyden.

Miltei kaikissa suomenkielisissä lauseissa on subjekti lauseen alussa kuten alkuperäisissäkin lauseissa ja predikaatti subjektin jäljessä.

A small coal of cruel satisfaction glowed (→ was) at the back of the priest's mind. (99)

Pieni julman tyydytyksen hiili hehkui mielen pohjalla. (127)

A vulture hung (→ was) there, an observer. (9)

Korppikotka leijui paikoillaan kuin tähystäjä. (12)

Tästä sanajärjestyksestä on vain muutama poikkeus.

A priest passed to and fro (→ was) before the altar saying mass . . . (209)

Alttarilla asteli edestakaisin messua pitävä pappi . . . (266)

Inversio on suomessa tavallinen, kun subjekti ilmaisee uuden, ennen mainitsemattoman asian (Ikola, Nykysuomen käsikirja, s. 211). Kun englannissa on kyseessä epämääräisen artikkelin ns. esittelevä käyttö (Jespersenin "introductory", ts. sana esiintyy tekstissä ensi kertaa), suomen käänteinen sanajärjestys näyttääkin hyvin vastaavan alkupe-
räistä ajatusta. Myös lauseessa "A vulture . . ." on *a*-artikkeli esittelevä, *vulture* mainitaan ensi kertaa. Inversio olisi tässäkin ollut paikallaan, esim.

→ Ilmassa leijui korppikotka, kuin tähystäjä.

Mikäli alkutekstissä olisi englannin normaalilauseen sijasta ollut eksistentiaalilause, esimerkiksi *there was a vulture* tai *there was hanging a vulture*, suomentaja varmaankin olisi käyttänyt käänteistä sanajärjesty-
tystä. Ainakin tässä tapauksessa kääntäjä lienee liiaksi sidoksissa lähde-
kielen lauserakenteeseen ja sanajärjestykseen.

Mikäli subjekti edeltää yksi tai useampi attribuutti, joka työntää subjektin kesemmälle lausetta, tuntuu suora sanajärjestys tekevän oikeutta alkuperäiselle ajatukselle, vaikka lähdekielen subjekti määrittävä artikkeli olisikin esittelevä, esim. lauseessa *A small coal of . . .* Subjektin ja predikaatin keskinäisellä järjestyksellä ei tällaisissa lauseissa näytä subjektin määräisyyden kannalta olevan merkitystä. Käänteinen sanajärjestys olisi yhtä hyvä vaihtoehto:

→ Mielen pohjalla hehkui pieni julman tyydytyksen hiili.

Suorasta sanajärjestyksestä huolimatta suuri osa suomen lauseista on eksistentiaalisia. Kääntäjä näyttää kuitenkin olevan kovin sidoksissa lähdekielen rakenteisiin: *there is* -rakenteet pyritään suomentamaan käänteissanajärjestyksillä eksistentiaalilauseilla, "potentiaaliset eksistentiaalilauseet" taas lauseilla, joissa on suora sanajärjestys.

4. Lohkorakenteet

Kirjoitetussa englannin kielessä voidaan fokusta mainiosti merkitä lohkorakenteen (cleft) avulla. Esimerkiksi *It was John who did it*. Pohjalla ajatellaan olevan lauseen *John did it*, josta subjekti halutaan fokuroida. Lohkorakenteen komplementiksi voi tulla, pohjalauseesta riippuen, muukin lauseenjäsen kuin subjekti. (Quirk-Greenbaum, s. 415)

Suomessa ei ole lohkorakenteita, vaikka tunnetaankin svetisistinen ”Se on Virtanen kun puhuu”. Fokusta on kirjoituksessa ilmaistava muilla keinoin, esim. sanajärjestyksen avulla.

Kovin yleisiä eivät lohkorakenteet englannin kielessäkään tunnu olevan. Omassa materiaalissani oli vain muutama virke, jossa pohjalauseen subjekti oli fokuoitu lohkorakenteen avulla. Muiden lauseenjäsen-ten fokuointi näin lienee vielä harvinaisempaa.

It's not everyone who's a priest's woman. (79)

Eipä jokainen ole papin nainen. (103)

And when at last a policeman led him in, it wasn't the jefe who sat at the desk but the lieutenant. (139)

Ja kun vihdoin eräs poliisi päästi hänet sisälle, kirjoituspöydän ääressä ei istunutkaan jefe, vaan luutnantti. (178)

Well, he thought, it was my kind who robbed him . . . (129)

No, hän tuumi, minun kaltaiseni ryöstivät hänet . . . (166)

Toisessa esimerkissä on eksplisiittisesti ilmaistuna kontrastiivinen fokus (*it wasn't the jefe . . . but the lieutenant*), joka on yleensä implisiittisesti mukana lohkorakenteissa. (Quirk-Greenbaum, s. 415) Liitepartikkelit näyttävät suomessa seurailevan englannin lohkorakenteita. Niinpä toisen lauseen suomennoksessa voi ajatella *-kaan*-liitepartikkelin ilmaisevan fokusta yhdessä kontrastiivisuutta korostavan nominatiivisubjektin (*jefe*) kanssa. (Vrt. Ikola, Lauseopin kysymyksiä, s. 36, jossa on puhe lauseesta *Kattilassa ei ole kauhaa — Kattilassa ei ole kauha* ja todetaan jälkimmäisessä lauseessa kiellon kohdistuvan sanaan *kauha* ja lauseen sisältävän ajatuksen, että kattilassa on jotakin muuta.)

Ensimmäisessä lauseessa on kontrastiivisen fokuksen merkinä liitepartikkeli *-pä*.

Liitepartikkelit osoittautuivat selvimmäksi fokusta merkitseväksi tekijäksi. Yksinään ne eivät ehkä riitä fokuoimaan, vaan tarvitsevat tuekseen muita määräisyyttä osoittavia tekijöitä.

Kolmannessa lauseessa fokusta olisi mainiosti voinut ilmaista liitepartikkelilla *-han*, joka liittyy tunnettuun informaatioon. (A. Hakulinen, s. 135)

5. Passiivi

Englannin verbien pääluokka (voice) on kategoria, joka mahdollistaa lauseen ilmaiseman tapahtuman seuraamisen kahdella tavalla ilmaistujen tosiasioiden muuttumatta. (Quirk-Greenbaum, s. 801) Yksi passiivin päätehtävistä lieneekin tematiikan palveleminen, eli mikäli asiayhteys tai tekstin strategia vaatii aktiivilauseen objektin ikään kuin takalalle, se käy päinsä passivoinnin avulla. (Enkvist, Tekstilngvistiikan peruskäsitteitä, s. 62)

5.1. By-passiivi

Englannin passiivilauseiden sanajärjestys on yleensä subjekti — verbi — agentti. Koska suomessa ei ole agentillista passiivia, kääntäjä joutuu ”purkamaan” alkuperäisen lauseen ja kokoamaan sen uudelleen ja näin hylkäämään alkuperäisen sanajärjestyksen. Yleensä lauseissa, joihin suomessa päädytään, on suora sanajärjestys.

He was being driven by the presence of soldiers to the very place where he most wanted to be. (59)

Sotilaitten saapuminen ajoi häntä kohti sitä paikkaa, missä hän eniten halusi olla. (80)

Suomen kieleen ei ole voitu siirtää englannin tematisoitua objektia tai rematisoitua subjektia. Esimerkin aktiivinen paralleeli olisi — *the presence of soldiers drove him . . .* josta on passiivin avulla joko haluttu tematisoida *him* tai rematisoida *the presence of soldiers*.

Agentillisen passiivin puuttuminen suomesta ei välttämättä ole puute. Sanajärjestyksellä voidaan ilmaista monenlaisia lauseensisäisiä temaattisia suhteita. Subjektin ja predikaatin keskinäisestä järjestyksestä ja eri järjestysten merkityksestä on paljon kiistelty ja keskusteltu. (Esim. Virittäjässä jo Kettunen, Lindén ja Saarimaa.) Nykyinen kanta lienee sama kuin jo Setälän esittämä, että näet luonteva ja hyväksyttävä inversio on suomessa yleinen etenkin silloin, kun subjekti ilmaisee uuden, ennen mainitsemattoman asian tai on muista syistä painollinen. (Setälä, Suomen kielen lauseoppi, s. 140 ja esim. Ikola, NSK, s. 211.)

Nyt voisi olettaa, että rematisointi toteutuisi suomessakin, mikäli lauseiden sanajärjestykset olisivat käänteisiä. Monesti sanajärjestyksen vaihtaminen kuitenkin on mahdotonta:

→ Häntä ajoi sotilaitten saapuminen . . .

Joskus taas temaattinen rakenne on alkuperäisen kaltainen suorasta sanajärjestyksestä huolimatta. Seuraavassa on suomessakin eräänlainen agentillinen passiivi:

One of the men there that day was so moved by his bearing that he secretly soaked his handkerchief . . . (219)

Eräs miehistä *järkyttyi* tuona päivänä *Juanin esiintymisen johdosta* siinä määrin, että hän . . . (281)

Sanojen sijoituspaikka lauseessa ja uuden tiedon ilmaiseminen eivät aina näytä olevan sama asia.

Vain muutamissa suomen lauseissa on käänteinen sanajärjestys. On arveltu, että inversion pelossa on menty joskus liian pitkälle juuri englannin kielen taidon yleistettyä. Englannissahan suora sanajärjestys on vallitseva. (Ikola, NSK, s. 210)

He was stirred by a sort of sullen anger. (149)

Hänet täytti jonkinlainen juro kiukku. (190)

Inversiolauseet voisi kääntää niinkin, että sanajärjestys olisi suora:

→ Jonkinlainen juro kiukku täytti hänet.

Käänteinen sanajärjestys on kuitenkin mielestäni lähempänä alkupeleistä lausetta kuin suora. Tosin tässä esimerkissä säilyisi sanajärjestyksen ohella indefiniittinen determinoiija *jonkinlainen*. Käsittääkseni tällaisissa lauseissa subjektin ja predikaatin keskinäisen järjestyksen vaihtelulla voi ilmaista spesieseroja.

Vaikka englannin *by*-passiivi sinänsä on keino tuoda tekstiin uutta informaatiota, se ei näytä vaikuttavan suomen sanajärjestykseen tai muihin määräisyyden ilmaisukeinoihin kuin englannin agentin spesieserojen osalta: niissä lauseissa, joissa suomessa on käänteinen sanajärjestys, on englannissa indefiniittinen agentti, niissä taas, joissa suomessa on suora sanajärjestys, on englannissa definiittinen agentti.

5.2. Agentiton passiivi

Pidän agentitonta passiivia, *by*-passiivin ja leksikaalisten ainesten ohella, eräänlaisena konverssina. Voihan jokaisen agentittoman passiivilauseen, mikäli tematiikka vaatii, korvata lauseella, jossa on tekijä näkyvissä. Näin mahdollistuu saman perussisällön ilmaiseminen kahdella temaattisesti toisistaan poikkeavalla rakenteella.

Suomen ja englannin passiivit eroavat traditionaalisen kieliopin mukaan toisistaan monin tavoin: englannin passiivi on persoonaton, suo-

men ei, englannin passiiviin liittyy subjekti, suomen passiiviin objekti jne. Sijakieliopin kannalta ei viimeksi mainittua eroa ole, koska kumankin lauseenjäsenen sija on nominatiivi. (Esim. Siro, Sijakielioppi, s. 34.)

Englantilaisissa lauseissa on ilmeisesti useimmiten tematisoitu pohjalla olevan aktiivilauseen objekti, josta on näin tullut passiivilauseen subjekti. Agentittomat passiivilauseet suomennetaan yleensä aktiivilauseilla. Tästä on vain pari poikkeusta:

The door was shut and there was no current of air. (69)

Ovi oli suljettu eikä ilmassa ollut mitään liikettä. (91)

Sanajärjestys on täsmälleen sama kuin alkuperäisessä lauseessa. Seuraavassa taas temaattinen rakenne on selvästi muuttunut:

One oillamp was lit in the bows. (19)

Kokassa syttyi öljylamppu palamaan. (24)

Suomentaja on valinnut predikaatiksi refleksiiviverbin *syttyä*, englanninkielisessä lauseessa on kyse *sytyttämisestä*. Alkuperäisessä lauseessa on tematisoitu jäsen *oillamp*, jota vastaa suomen eksistentiaalilauseen subjekti *öljylamppu*, joka on temaattisesti neutraali. Suomen subjektin notiivinen spesies on indefiniittinen. Alkuperäisessä lauseessa osoittaa *one* lauseenjäsenen epämääräistä spesiestä.

Joissakin lauseissa on selvästi indefiniittinen subjekti vastaamassa englannin puuttuvaa agenttia:

And a girl puts her head under water or a child's strangled. (199)

Ja tyttö painaa päänsä veden alle tai joku kuristaa lapsen. (252)

Epämääräistä tekijää ei ole jätetty passiivin varaan, vaan subjektiksi on pantu indefiniittinen pronomini *joku*. Suomensuos ei ole erityisen hyvä. Virkkeen molemmissa lauseissa on *a*-artikkelia käytetty geneerisesti, viittaamassa tyttöön ja lapseen hyvin yleisesti, mikä ei suomenkielisessä virkkeessä tule esiin.

Agentittomien passiivilauseiden suomentaminen tuntuu olevan melko mutkatonta. Lähdekielen temaattinen rakenne on helposti jäljiteltävissä. Sanajärjestyksen lisäksi voi epämääräisyyttä korostaa indefiniitipronominien avulla.

II Leksikaaliset keinot

Englannin substantiiveja voivat artikkelien lisäksi määrittää esim. determinatiivipronominit, indefiniittiset pronominit, possessiiviset adjektiivit jne.

Kaikki englannin kielen substantiiviset ilmaukset voidaan jakaa joko määräiseen tai epämääräiseen kategoriaan, olipa määrittäjä näkyvässä tai ei. Joidenkin substantiivien merkitykseen jo sisältyy määräisyyden tai epämääräisyyden aspekti. Kaikki määrittäjät taas on helppo luokitella kuuluviksi jompaankumpaan ryhmään. On tosin väitetty määräisyyden olevan liukuvaa tai vähittäistä, mistä on osoituksena esimerkiksi Jespersenin kolmijako täydellisen outouden, miltei täydellisen tuttuuden ja täydellisen tuttuuden asteisiin (A Modern English Grammar, s. 404—419).

Käsittelyni pohjana on em. Jespersenin determinoijien luokitus, joka suurelta osin perustuu Christophersenin aikaisemmin esittämiin ajatuksiin. Nimitän tässä täydellisen outouden tasoa epämääräisyyden tasoksi ja miltei täydellisen tuttuuden tasoa määräisyyden tasoksi, johon luen kuuluvaksi myös täydellisen tuttuuden tason. Tällä tasolla tuttuus on niin täydellistä, että määrittäjää ei tarvita. Itse asiassa tällä artikkelittomuudella ei ole kovin paljon tekemistä määräisyyden kanssa, koska ns. nolla-artikkelin determinoimat substantiivitapaukset yleensä ovat sopimuksenvaraisia tai konventionaaleja. Paitsi määräisyyden tasolla katson suomentamisen kannalta olevan merkitystä sillä, onko kyseessä spesifinen vai geneerinen viittaus.

1. Epämääräinen taso

1.1 Yksiköt

Epämääräisellä tasolla englannin yksiköllisiä substantiiveja määrittävät *a/an, one of the, any, some* jne.

1.1.1. Sanajärjestys

Suurin osa lauseista suomennetaan lauseilla, joissa on suora sanajärjestys. Usein suomen suora sanajärjestys tulkitseeikin alkuperäistä ajatusta aivan kelpollisesti.

An enormous temptation came to Padre José to take the risk. (49)
Suunnaton kiusaus houkutteli Padre Joséta uhmaamaan vaaraa. (63)

A rifle-butt grounded outside the station as they came in. (119)
Kiväärinperä tärähti maahan poliisiaseman ulkopuolella heidän astuessaan sisälle. (152)

Usein on makukysymys, sopsisiko suoran sanajärjestyksen tilalle paremmin inversio.

— Poliisiaseman ulkopuolella tärähti kiväärinperä maahan.

— Padre Joséta houkutteli suunnaton kiusaus uhmaamaan vaaraa.

Joissakin lauseissa inversio olisi mielestäni subjektin määräisyyden kannalta suoraa sanajärjestystä luontevampi, joskus suora sanajärjestys on jopa harhaanjohtava.

A long sigh came from the window. (219)

Pitkä huokaus kuului ikkunan äärestä. (280)

— Ikkunan äärestä kuului pitkä huokaus.

A face peered round the hut door at him and quickly withdrew — an old woman's face, but you could never tell with Indians. (149)

Kasvot kurkistivat häntä majan ovenpielestä ja hävisivät nopeasti, — vanhan naisen kasvot, mutta eihän intiaaneista milloinkaan voinut sanoa. (190)

Tällaisissa lauseissa kääntäjä lienee valinnut suoran sanajärjestyksen alkutekstin vaikutuksesta. Aivan syytön ei ehkä ole myöskään Saariimaan Kielenopas, jossa suora sanajärjestys miltei aina asetettiin käänteisen edelle. Toisessa esimerkkilauseessa on kyseessä *a*-artikkelin esittelevä käyttö. Kun sama asia seuraavan kerran mainitaan, se on jo määräinen; *these evasive faces* tai *she*. Suomenkielinen lause edellyttäisi englanninkielistä lausetta, jossa olisi definiittinen subjekti *the face*. Alkuperäinen merkitys olisi toteutunut lauseessa

— Majan ovenpielestä häntä kurkistivat kasvot.

Seuraavassa lauseessa olisi tarpeen jokin keino, joka osoittaisi, ettei subjektia ennen ole mainittu ja ettei siitä tiedetä mitään.

A woman called from the only room he possessed, José, José. (29)

Nainen huusi hänen ainoasta huoneestaan: — José, José. (37)

Suomen subjektia voisi epämääräistää esim. indefiniittipronominin avulla:

→ Joku nainen huusi hänen ainoasta huoneestaan.

Eräs-pronomini ei tässä tapauksessa kävisi pänsä, koska edes kertoja ei tiedä, kenestä on kysymys.

Lähdekielen mallin mukaan lauseissa on miltei aina suora sanajärjestys. Harvat inversiotapaukset voinee panna tyylillisen vaihtelunhalun tiliin, spesieksenosoittajina niitä on vaikea pitää. Suomen spesies näyttää niin perifeeriseltä, ettei suomentaja tiedosta sitä edes silloin, kun suomen kielen keinoin olisi mahdollista, jopa tarpeen ilmaista määräi-

syöttä tai epämääräisyyttä. Usein juuri sanajärjestys tuntuu merkittävältä keinolta, vaikka sitä yleensä on pidetty lähinnä tyylikysymyksenä.

1.1.2. Leksikaaliset keinot

Alkeisopetuksessa usein korostetaan *eräs*-pronominia englannin *a/an*-artikkelin suomenkielisenä vastineena. Se on kuitenkin melko harvinaisen tässä yhteydessä. Paremmiin se soveltuu epämääräisen determinoijan *one of the* vastineeksi: kummankin määrittämä substantiivi jää epämääräiseksi vain lukijalle/kuulijalle, kun taas kirjoittaja/puhuja hyvin tietää, mistä tai kenestä on kysymys.

A policeman said, 'You plead guilty, don't you?' (119)

Eräs poliisi sanoi: Sinähän tunnustat, eikö niin? (163)

He said, 'One of the fathers has told us that joy always depends on pain'. (69)

Eräs isistä on kertonut meille, että ilo aina on riippuvainen tuskasta. (91)

En ole lähtenyt systemaattisesti poimimaan tekstistä sanoja, joiden omaan merkitykseen sisältyy epämääräisyyden aspekti. Näitä sanoja on molemmissa kielissä. Olen kuitenkin ottanut esiin joitakin, jotka olen huomannut spesieksen kannalta virheellisen käännöksen takia.

It was as if *a whole seducing choir of angels* had silently withdrawn. (49)

Oli kuin *koko viettelevä enkelkuoro* olisi kaikessa hiljaisuudessa poistunut. (63)

Englannissa *a*-artikkeli on *whole*-sanon yhteydessä huomattavasti harvinaisempi kuin *the* (Jespersen, *A Modern English Grammar*, s. 596). Mikäli epämääräistä artikkelia käytetään, on todella tarkoitus epämääräistä sana. Suomennoksen *koko viettelevä enkelkuoro* on mielestäni selvästi definiittinen. Alkumerkitys olisi tavoitettu pienellä muutoksella:

→ Oli kuin *kokonainen* viettelevä enkelkuoro . . .

Tosin sekä sanalla *koko* että sanalla *kokonainen* on myönteisissä lauseissa *melkoisen* merkitys, minkä olen tässä tulkinnut epämääräistä merkitseväksi. *Koko* on kuitenkin lauseessa painollinen, eikä voi tässä lauseessa sisältää *melkoisen* sivumerkitystä. *Kokonainen* taas olisi tässä lauseasemassa painoton ja täyttäisi sivumerkitykselle asetetut ehdot. (NS)

Kaikki käsitellyt englanninkieliset subjektit ovat olleet jaottomia, koska *a*-artikkeli ei voi määrittää jaollisia sanoja. Myös suomen subjektit ovat yleensä jaottomia ja näin ollen nominatiivimuotoisia.

1.2. Monikot

Epämääräiset monikot ovat englannissa artikkelittomia tai niitä määrittävät pronominit *some* tai *any*, jotka voivat määrittää myös jaollisia sanoja.

1.2.1. Suora sanajärjestys

Suuri osa lauseista käännetään suorasanaajärjestyksisinä. Nominatiivi- ja partitiivisubjekteja on suunnilleen yhtä paljon.

people shifted on the hard floor in the shadows (69)

ihmiset liikahtelivat istuessaan varjossa kovalla lattialla (91)

Literary phrases from what seemed now to be another life altogether... became confused on his tongue (69)

Kirjallisia lauseparsia, jotka nyt tuntuivat olevan kokonaan toisesta elämästä... juuttui hänen kielelleen (92)

Joskus kääntäjä on välttynyt sijamuoto-ongelmalta käyttämällä englannin monikkosubjektin vastineena yksikköä:

or sometimes pious men died suddenly in brothels unabsolved (189)
tai joskus hurskas mies kuoli äkkiä tyttöpaikassa saamatta synninpäästöä (239)

Lauseen artikkeliton subjekti edustaa ketä tai mitä tahansa lajin jäsentä lajinsa edustajana (all representative use), se on geneerinen. Suomen yksiköllinen subjekti välittää tämän merkityksen hyvin, ehkä paremmin kuin monikko, jossa törmättäisiin sijamuoto-ongelmaan:

– tai joskus hurskaat miehet kuolivat / hurskaita miehiä kuoli

Se, valitaanko monikolliseksi subjektiksi nominatiivi vai partitiivi, riippuu alkutekstin predikaattiverbistä. Partitiivisubjektisten lauseiden lähdekielisissä vastineissa on yleensä olemassaoloverbi tai verbi, joka ei esitä subjektia aktiivisesti toimivana. Nominatiivisubjektisten lauseiden predikaatit taas useimmiten ovat aktiivisen tekemisen verbejä. Epämääräisen tason monikollisia subjekteja vastaamassa käytetään suomessa ilmeisesti monikon partitiivia aina, kun predikaatin laatu sen sallii.

1.2.2. Käänteinen sanajärjestys

Käänteinen sanajärjestys ei monikollistenkaan subjektien yhteydessä ole yleinen. Kaikissa inversiolauseissa on partitiivisubjekti.

In the courtyard hammocks swung. (119)

Pihalla keinui riippumattoja. (152)

They had been going west, but news of soldiers met them there. (59)

He olivat olleet matkalla länteen, mutta siellä oli tullut vastaan tietoja sotilaista. (79)

Toisen esimerkin subjekti *news* on tietenkin ilmiänsustaan huolimatta yksikkö. Koska se on suomennettu monikollisena, ikään kuin se olisi normaali monikko sanasta **new*, käsittelen sitä tässä yhteydessä. Mikäli lause olisi suomennettu yksiköllisenä, siinä varmaankin olisi suora sanajärjestys:

→ He olivat olleet matkalla länteen, mutta tieto sotilaista oli tavoittanut heidät siellä.

Mikään materiaalin predikaateista ei esitä subjektia aktiivisesti toimivana. Kaikki lauseet ovat eksistentiaalisia. On vaikea erottaa, kumpi subjekteja epämääräistää, käänteinen sanajärjestys vai partitiivi, vai vasta molemmat yhdessä. Koska subjektin sija kuitenkin on riippuvainen predikaatin laadusta, ei sitä voine tulkita spesiesvastakohdan ilmentäjäksi.

Käsittelemässäni materiaalissa ei epämääräisiä jaollisia subjekteja esiintynyt ollenkaan, joten tämä varmaankin valaiseva ja mielenkiintoinen alue jää käsittelemättä. Mitään leksikaalisia määrittäjiä ei myöskään monikkojen yhteydessä esiintynyt.

2. Määräinen taso

The-artikkelin lisäksi yleisimpiä definiittisiä määrittäjiä englannin kielessä ovat demonstratiivi- ja possessiivipronominit. Koska suomen possessiivipronominit täysin vastannevat englannin possessiivipronomineja, olen jättänyt ne käsittelyn ulkopuolelle.

Ylivoimaista osaa kaikista aineiston subjekteista määrittää definiittinen artikkeli. Artikkelien suhde kielessä yleensä lienee tällainen. Mahdollisesti määräinen artikkeli on neutraalimpi ja epämääräisellä artikkelilla on täten suurempi merkitys speiesksen kannalta.

2.1. Suora sanajärjestys

Suomen suora sanajärjestys on tavallaan tunnusmerkitön. Vaikka sanajärjestys onkin kieliopillisesti vapaa, pidetään neutraalina tai tunnus-

merkittömänä sanajärjestystä subjekti (!) — verbi — komplementti. (A. Hakulinen, s. 64) Siten suorasanaajärjestyksiset lauseet ovat hyviä vastineita niille englannin lauseille, joissa subjektia määrittää ”yleismääräinen” *the*.

He knew what it meant: *the ship* had kept to timetable: he was abandoned. (19)

Hän tiesi, mitä se merkitsi: laiva oli noudattanut aikataulua, hän oli jäänyt rannalle. (24)

They fell silent and time passed, the shadow of the customs house shifted a few inches farther towards the river: *the vulture* moved a little, like the black hand of a clock. (9)

He vaikenivat, ja aika kului, tullihuoneen varjo siirtyi muutamia tuumia lähemmäksi jokea, korppikotka liikkui verkkaan ikään kuin kelon musta osoitin. (12)

Toisessa esimerkissä on kyseessä sama *vulture* kuin edellä, kun oli puhe eksistentiaalilauseiden normaaliparalleleista. Silloin sanaa määritti *a*-artikkeli ja suomen sanajärjestys oli suora, kun inversio olisi ollut paremmin paikallaan. Nyt käsiteltävä lause tulkitsee hyvin alkuperäisen ajatuksen. Edellisissä lauseissa subjektin viittaus on spesifinen. Mikäli viittaus on geneerinen, kuten kahdessa seuraavassa lauseessa, on käännös samanlainen kuin spesifisissä tapauksissa.

The glittering worlds lay there in the space like a promise — the world was not the universe. (29)

Kimaltelevat maailmat leijuivat avaruudessa kuin lupaus — maailma ei ollut maailmankaikkeus. (37)

Far back inside the darkness *the mules* plodded on. (19)

Kaukana sisämaassa muulit tallustivat edelleen pimeässä. (24)

Milloin määräinen artikkeli on jollakin tavoin painollinen, voi suomessa subjektin määräisyyttä korostaa esim. demonstratiivipronominilla. Sitä ei kuitenkaan ole tarpeen käyttää, mikäli subjektin erityislaatu muuten käy ilmi.

The night was slower than the last he had spent in prison because he was alone. (209)

Tämä yö oli pitempi kuin hänen viime kerralla vankilassa viettämänsä, koska hän oli yksinään. (265)

Ilmeisesti tämänkaltainen määrittäjä on yleisempi puhekielessä kuin kirjoitetussa kielessä. Seuraavassa ei demonstratiivipronominia ole käytetty, koska relatiivilause määrittelee subjektin.

except the Red Shirt whose shot he had spoiled (119)

paitsi punapaita, jonka työnnön hän oli pilannut (152)

Tässä romaanin kohdassa esiintyy monia punapaitoja², joista yksi nousee tekstissä esiin. Lauseessa on kontrastiivinen fokus, joten lause voisi olla myös muodossa

→ except the Red Shirt whose shot he had spoiled, not the other one who succeeded

Suomen kielessä fokus ehkä voitaisiin jättää huomiotta, mutta relatiivilauseenkaan yhteydessä selventävä pronomini ei olisi väärä:

→ paitsi se punapaita, jonka työnnön hän oli pilannut

Joskus subjektisana voi itsessään olla määräinen. Olen tulkinut sel-laiseksi seuraavien lauseiden subjektin *ukko*.

The old man seemed to be uneasily asleep (129)

Ukko tuntui nukkuvan rauhottomasti (165)

the old man fell on his knees with his hands held out. (49)

ukko vaipui polvilleen kädet ojennettuina. (63)

Milloin tekstissä esiintyy *old man* epämääräisen artikkelin määrittä-mänä, on suomessa joko *vanha mies* tai *vanha ukko*, mutta kun alku-tekstissä on määräinen *the old man*, on suomessa pelkästään tuttavallinen *ukko*.

Määräisyyden osoittaminen esimerkiksi leksikaalisin keinoin ei näytä olevan suomessa niinkään yleistä eikä tarpeellista kuin epämääräisyyden.

2.1.1. Partitiivisubjekti

Joissakin suomen lauseissa on, vastoin odotuksia, partitiivisubjekti.

the heavy phlegm gathered in his mouth (9)

paksua limaa kertyi hänen suuhunsa (11)

Milloin subjektina on jaollinen sana, kuten tässä lauseessa, nomina-tiivin ja partitiivin vaihtelulla voidaan ilmaista spesiestä. Tässä on kui-tenkin jostain syystä päädytty alkutekstistä poikkeavaan spesiekseen. Suomalainen lause edellyttäisi englannin lausetta *heavy phlegm gathered in his mouth*. Määräissubjektinen lause tulisi suomentaa *paksu lima ke-rääntyi hänen suuhunsa*.

² Englanninkielisessä tekstissä on iso alkukirjain *Red Shirt*, suomessa taas pieni *puna-paita*. Isoa alkukirjainta pidetään eräänlaisena spesieksen osoittajana kirjoitetussa kielessä. Ks. esim. L. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys, s. 416.

Jostakin syystä myös monikkosubjekti on houkutellettu kääntämään määräissubjektisen englantilaisen lauseen partitiivisubjektisena:

the beetles crawled over the patio. (29)
kuoriaisia ryömi patiolla. (37—38)

2.2. Käänteinen sanajärjestys

Joissakin suomen jälkilauseissa ja verbin määritteellä alkavissa lauseissa sekä jälkijohtolauseissa on inversio.

Father, the voice said, puzzled and worried, it is our church. (159)
Isä, sanoi ääni, kummastellen ja huolissaan, sehän on meidän kirkomme. (202)

Joidenkin lauseiden käänteisen sanajärjestyksen voi panna tyyllillisen vaihtelunhalun tiliin. Joskus taas jotkin syntaktiset seikat, esim. se että relatiivipronomini ja sen korrelaatti tulevat peräkkäin, puolustavat inversiota. Milloin suomenkieliset lauseet ovat eksistentiaalisia, käänteinen sanajärjestys on paikallaan, kuten seuraavassa, jossa tosin turhaan on partitiivi subjektin sijana nominatiivin asemesta.

Everything now seemed irrevocable; the sentry passed back and forth outside the door, and in the courtyard among the hammocks *the ceaseless murmur of sleep* went on. (119)

Kaikki näytti nyt peruuttamattomalta. Vartiomies kulki edestakaisin oven ulkopuolella, ja pihalta kuului riippumatoista taukoamatonta unen muminaa. (153)

→ ja pihalta kuului riippumatoista taukoamatonta unen muminaa.

Sanajärjestyksellä ei näissä tapauksissa näytä olevan merkitystä määräisyyden kannalta; tunnusmerkitön suora sanajärjestys yleensä tavoittaa englannin subjektin definiittisen spesieksen, mutta inversiokaan ei tunnu vääraltä. Sen sijaan subjektin sijana tulisi olla nominatiivi. Jaollisuus ja monikollisuus lienevät houkutelleet kääntäjän joskus pitämään subjektien kvantitatiivista spesiestä indefiniittisenä.

Loppukatsaus

Ristiriitaiset ja vähemmän selkeät tutkimustulokset kuvaavat sitä, miten selkiytymättömän — ainakin suomen kannalta — asian kanssa ollaan tekemisissä. Kuitenkin esimerkiksi vieraiden kielten opetuksen kannalta olisi selvitys suomen kielen määräisyydestä tarpeen.

Englannin tärkeimpiä syntaktisia keinoja epämääräisyyden osoittamiseksi ovat eksistentiaalilause, eksistentiaalilauseen normaaliparalleeli, *by*-passiivi ja agentiton passiivi. Eksistentiaalilauseet suomennetaan yleensä eksistentiaalilauseilla, joissa tulee näkyviin suomen ehkä selvin spesiesero: subjekteina jaottomat sanat ovat aina nominatiivimuotoisia, mutta jaolliset sanat joko nominatiivi- tai partitiivimuotoisia sen mukaan, onko subjekti definiittinen vai indefiniittinen. Mikäli englannin eksistentiaalilauseita vastaavat suomen normaalilauseet, niissä voidaan käyttää subjektia epämääräistämässä jotakin indefiniittistä sanaa, esim. *eräs*. Englannin passiivien ilmaisemaa epämääräisyyttä voidaan suomesa ilmaista käänteisellä sanajärjestyksellä. Inversio on tavallisempi, mikäli englannin agentti on indefiniittinen.

Eksistentiaalilauseiden normaaliparalleelit suomennetaan usein eksistentiaalilauseilla, joissa voisi entistä useammin olla käänteinen sanajärjestys. Nyt suomentaja on usein liian sidoksissa lähdekielen sanajärjestykseen.

Englannin leksikaalisia epämääräisyyden osoittajia vastaamassa on suomessa inversio melko yleinen, mutta indefiniittiset sanat ovat harvinaisia. Näissä tapauksissa olisi joskus jopa lauseen ymmärtämisen kannalta tarpeen korostaa suomen subjektin ennalta tuntemattomuutta.

Tärkeimpiä syntaktisia määräisyyden osoittajia ovat englannissa lohkorakenteet, jotka ilmaisevat fokusta, ja määräiset eksistentiaalilauseet. Mikäli subjektin tuttuutta on tarpeen korostaa, kuten esim. fokuoiduissa lauseissa, suomessa voi sitä määrittämässä olla demonstratiivipronomini tai voidaan verbiin tai nominiin liittää liitepartikkeli *-kin/-kAAAn, -pA, -hAn*.

Englannin leksikaalisia määräisyydenosoittajia ovat demonstratiivipronomit ja artikkeli *the*. Mikäli *the* on erityisen painollinen, voidaan suomessa käyttää demonstratiivipronominia sitä vastaamassa.

Olen tässä esitellyt suomessa esiintyviä spesieksen ilmaisukeinoja kirjistäen niiden aikaansaamia eroja. Yleensä merkityserot eivät ole niin suuria kuin olen halunnut esittää. Määräisyyden ja epämääräisyyden ilmaiseminen on nimittäin suomessa usein mahdollista, mutta harvoin välttämätöntä.

LÄHTEET

Tekstilähteet

Greene, Graham: *The Power and the Glory*. London 1971. (1940). | *Voima ja kunnia*. 2. painos. Suom. Tauno Tainio. Helsinki 1965.

Muut lähteet

Anderson, John M: *The Grammar of Case. Towards a Localistic Theory*. Cambridge 1971. | Christophersen, Paul: *The Articles: A Study of their Theory and Use in English*. Copenhagen and London 1939. | Enkvist, Nils Erik: *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*. Jyväskylä 1975. | Hakanen, Aimo: *Normaalilause ja eksistentiaalilause*. SJ 14. | Hakulinen, Auli: *Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2. Reports on text linguistics*. Turku 1976. | Hakulinen, Lauri: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 3. korjattu ja lisätty painos. Keuruu 1968. | Ikola, Osmo: *Lauseopin kysymyksiä*. 2. painos. Turku 1964. | — *Nyky-suomen käsikirja*. 2. uud. painos. Tapiola 1971. | Jespersen, Otto: *A Modern English Grammar on Historical Principles. Part 7*. London 1961. (1949) | Krámský, Jiri: *The Article and the Concept of Definiteness in Language*. Belgium, Ghent 1972. | Leech, Geoffrey N: *Meaning and the English Verb*. 4. impression. Great Britain 1975. (1971) | NS = *Nyky-suomen sanakirja*. 5. painos. Porvoo 1963. | NSK = *Nyky-suomen käsikirja*. 2. uud. painos. Tapiola 1971. | Quirk, Randolph—Greenbaum, Sidney: *A University Grammar of English*. 4. impression (corrected). Great Britain 1975. (1973) | Rautala, Helena: *Subjektin määräisyyden ja epämääräisyyden ilmaisukeinot Graham Greenen romaanissa The Power and the Glory ja sen suomennoksessa. Pro gradu -tutkielma*. Turun yliopisto 1977. | Setälä, E. N: *Suomen kielen lauseoppi*. 13. painos, tark. Matti Sadeniemi. Helsinki 1966. | Siro, Paavo: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki 1964. | — *Sija-kielioppi*. Jyväskylä 1975. | SJ = *Sananjalka. Suomen Kielen Seuran vuosikirja*. Turku.

HELENA RAUTALA: *The means of expressing the definiteness and indefiniteness of the subject in English and Finnish*

The concept "definiteness" still requires thorough study. It is true that Paavo Siro's idea of two kinds of "species", namely that of familiarity and that of quantity made the matter considerably easier to deal with. Lacking any other authority I use a definition given by Otto Jespersen in another connection. He says that a noun is definite if the speaker and the listener have at least some image of what is expressed by the noun and indefinite, if they have not.

In English, the most important ways of expressing indefiniteness syntactically are the existential sentence, the "normal parallel" of the existential sentence and the passive sentence. English existential sentences are usually translated into Finnish by existential sentences with inverted word order. If the subject is an uncountable (continuate) word it is generally in the partitive case. It is in such instances that the most obvious difference in the expression of definiteness in Finnish appears: as subjects of existential sentences uncountable words can only be in the nominative case, but countable (unit) words may be either in the nominative or partitive case according to the definiteness or indefiniteness of the subject.

When English existentials are translated into Finnish by so-called normal sentences, the indefiniteness of the subject is frequently emphasized by some indefinite word, e.g. *eräs*.

Indefiniteness made known by the passive voice, both the *by*-passive and the agentless passive, can be expressed in Finnish by inversion. This word order is quite usual if the English agent is determined by an indefinite article.

The so-called normal parallels of existentials are often translated into Finnish by existential sentences, because the original predicate is an existential word. In such cases, the translator is too often bound to the original direct word order, although inversion would show the indefiniteness of the subject quite correctly.

The most important lexical means of expressing indefiniteness are the articles *a/an*, the zero-article in the plural and the indefinite pronouns *one of the* and *some*. A possible Finnish equivalent for them is the indefinite pronoun *eräs*, although it is not very common. Even inversion is often used for this purpose. In some sentences the indefiniteness of the subject really ought to be expressed but many translators omit to do so. In the Finnish language there are also a number of words whose meaning includes an aspect of definiteness (e.g. *koko-kokonainen*). In Finnish a partitive subject often corresponds to the English plural indefinite subject, if the quality of the verb allows it.

The most important definite syntactic determiners in English are definite existential sentences and cleft sentences expressing focus. These constructions are translated into Finnish by sentences in which the word order is direct, the subject being in the nominative case. If a subject should be emphasized, as in focussed sentences, it can be done in Finnish in such a way that the subject is determined by a demonstrative pronoun, or a particle (*-kin/-kään, -pä, -han* are bound to given information) is added to the verb or noun.

In English, the most important lexical definite determiners are *the* and the demonstrative pronouns. In Finnish the demonstrative pronoun often corresponds to the English pronoun and also to the definite article if it is stressed.

All in all, definiteness seems to be much more usual in language than indefiniteness. One is also tempted to claim that definiteness is the more neutral of the two concepts. Finnish sentences with normal stress and normal word order are usually good equivalents for English sentences with a definite subject. It is fairly often possible to express indefiniteness in Finnish but seldom absolutely necessary.